MESOPOTAMIYA YOZUVLARI

Ne’matjanova Ziyoda Odiljon qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Namangan filiali Ingliz tili yo’nalishi
bosqich talabasi
E-mail: ziyodanem864@gmail.com

Annotatsiya :*Mazkur maqolada qadimgi Mesopotamiya sivilizatsiyasida yuzaga kelgan yozuv tizimlari, ularning tarixiy rivojlanishi, funksiyalari va insoniyat madaniyatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Ayniqsa, mixxat yozuvi va uning iqtisodiy, diniy va ma’muriy tizimlardagi roli o‘rganiladi. Shuningdek, yozuvning yaratilishi va rivojlanishi jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta’siri ham ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Mesopotamiya, mixxat yozuvi, qadimgi yozuvlar, sivilizatsiya, tarix, yozuv tizimi.*

Неъматжанова Зиеда Одилжон кызы
Ташкентский Международный Химический Университет
Наманганский филиал, отделение английского языка студент 1 курса
E-mail: ziyodanem864@gmail.com

МЕСОПОТАМСКИЕ ПИСАНИЯ

Аннотация :*В данной статье рассматриваются системы письма, возникшие в древней цивилизации Месопотамии, их историческое развитие, функции и роль в человеческой культуре. Особое внимание уделяется клинописному письму и его значению в экономических, религиозных и административных системах. Также анализируется влияние социально-экономических факторов на создание и развитие письменности.*

Ключевые слова: *Месопотамия, клинопись, древние письмена, цивилизация, история, система письма.*

Ne’matjanova Ziyoda Odiljon qizi
Tashkent International University of Chemistry
Namangan branch student of English language department
E-mail:ziyodanem864@gmail.com

MESOPOTAMIAN WRITINGS

Abstract *:This article explores the writing systems that emerged in the ancient civilization of Mesopotamia, their historical development, functions, and their significance in human culture. Special focus is given to cuneiform writing and its role in economic, religious, and administrative systems. The study also analyzes the impact of socio-economic factors on the creation and evolution of writing.*

Keywords: *Mesopotamia, cuneiform, ancient scripts, civilization, history, writing system.*

Yozuv insoniyat tarixidagi eng muhim kashfiyotlardan biri bo‘lgan. U og‘zaki tarzda aytib o‘tiladigan bilim va tajribalarni yozib qoldirishga imkon bergan. Bu esa bilimlarning aniq va ishonchli tarzda keyingi avlodlarga yetib borishini ta’minlagan. Yozuv jamiyat rivojida yangi davrni boshlab bergan. Yozuv paydo bo‘lishi bilan odamlar murakkab fikrlarini ifoda eta boshlashgan, tarixiy voqealarni yozib borishgan, savdo-sotiqni hisoblashgan va diniy e’tiqodlarni mustahkamlashgan. Bu o‘zgarishlar madaniyat, siyosat va jamiyat tuzilmasiga katta ta’sir qilgan.

Yozuvning ilk shakllari taxminan miloddan avvalgi 4000-yillarda, ya’ni neolit va eneolit davrlari orasida paydo bo‘lgan. Bu yozuvlar birinchi bo‘lib Mesopotamiya — hozirgi Iroq hududida, Frot va Dajla daryolari orasida yaratilgan. Bu yer serhosil va suvga boy bo‘lgani uchun qadimda odamlar ko‘p yashagan va bu hudud “Sivilizatsiya beshigi” deb nom olgan.

Mesopotamiya qadimgi dunyoda shaharlar sivilizatsiyasining asosiy o‘choqlaridan biri bo‘lib, u yerda Eridu, Uruk, Ur, Nippur, Lagaš, Bobil va Nineviya kabi yirik shaharlar shakllandi. Aynan Uruk shahrida, taxminan miloddan

avvalgi 3400–3200-yillarda eng dastlabki yozuv tizimi – piktografik belgilar orqali ifodalanadigan piktografik yozuvlar vujudga kelgan. Bu yozuvlar dastlab iqtisodiy hisob-kitoblar va ombor hujjatlarini yuritishda qo‘llanilgan bo‘lib, keyinchalik mixxat (klinopis) deb ataluvchi murakkab yozuv tizimiga aylangan.[1]

Olimlarning fikriga ko‘ra, Mesopotamiya yozuvi — odamlar yaratgan eng qadimgi mantiqli va tartibli yozuv tizimidir. Bu yozuv insoniyat tarixida katta burilish yasagan. Mashhur assiriologlar — Samuel Noah Kramer, Jean Bottéro va Piotr Michalowski o‘z tadqiqotlarida Mesopotamiya yozuvi faqat tilni ifodalash uchun emas, balki jamiyatni boshqarish vositasi sifatida ham ishlatilganini aytishadi. Mix yozuvi yordamida qonun hujjatlari, diniy marosim matnlari, adabiy asarlar va kundalik savdo-ish yuritish hujjatlari yozilgan. Bu yozuv turli sohalarda — siyosat, iqtisod, din va madaniyatda keng qo‘llanilgan.

Mesopotamiyada yozuv tizimining vujudga kelishi insoniyat taraqqiyotida juda muhim bosqich bo‘ldi. Bu jarayon taxminan miloddan avvalgi 4-ming yillikning oxirlarida, Uruk davrida (mil. avv. 3400–3100-yillar) boshlangan. Arxeologik qazishmalar natijasida Uruk shahridagi Eanna ibodatxonasi hududidan topilgan loy taxtachalar eng ilk yozuv namunalari sifatida tan olingan. Ushbu yozuvlar ko‘proq xo‘jalik hisobotlari, mahsulotlar ro‘yxati va soliq yig‘imlari haqida bo‘lib, bu yozuvning paydo bo‘lishi kundalik ehtiyojlar bilan bog‘liq bo‘lganini ko‘rsatadi.

Yozuv paydo bo‘lgach, bilim va tajriba avloddan avlodga aniq va ishonchli shaklda o‘ta boshladi. Bu esa jamiyatning ilmiy va madaniy rivojlanishiga kuchli turtki berdi.

Yozuvning ilk ko‘rinishi piktografik bo‘lgan. Bu degani, har bir belgi biror narsa yoki harakatni bildirgan. Masalan, bug‘doy boshoqchasi belgisi don mahsulotlariga, inson boshi ishchi kuchiga, idishga o‘xshagan belgilar esa moy yoki sharob kabi suyuqliklar miqdoriga ishora qilgan. Bu belgilar avvalo xo‘jalik va boshqaruv ishlarida ishlatilgan. Ya’ni, mahsulotlarni hisoblash, soliqlarni yozib borish, omborni nazorat qilish, ishlarni taqsimlash kabi amaliy ehtiyojlar uchun

yozuv kerak bo‘lgan. Demak, yozuv dastlab rasmiy va amaliy ishlar uchun paydo bo‘lgan.

Yozuvning rivojlanishida hisob-kitob tizimi katta rol o‘ynagan. Arxeologlar loydan tayyorlangan dumaloq konvertlar va ularning ichidagi belgilar topishgan. Tokenlar mahsulotlarning sonini bildirgan, konvertlar esa bu ma’lumotni saqlab turgan. Keyinroq bu belgilar to‘g‘ridan-to‘g‘ri loy taxtachalarga chizilgan. Shu tariqa piktografik yozuv yuzaga kelgan.

Dastlab yozuvlar yuqoridan pastga qarab yozilgan. Keyin esa bu uslub chapdan o‘ngga qarab yozishga o‘zgartirilgan. Bu o‘zgarish bilan yozish qulayroq bo‘lgan, tezlik va aniqlik oshgan. Piktograf belgilar ham asta-sekin o‘zgarib, fonetik — ya’ni tovushlarni bildiruvchi yozuvga aylana boshlagan. Bu esa yozuv yordamida ko‘proq ma’lumot yetkazishga imkon bergan.

Olimlarning, xususan Denise Schmandt-Besserat va Jean-Jacques Glassnerning tadqiqotlariga ko‘ra, Mesopotamiya yozuvi jamiyat taraqqiyotining natijasi bo‘lgan. Jamiyatda tabaqalanish kuchaygan, ishlar bo‘linib bajarilgan, markazlashgan boshqaruv paydo bo‘lgan va iqtisodiy aloqalar ortgan. Shu sababli yozuvga ehtiyoj tug‘ilgan. Natijada yozuv jamiyatni tartibga solish va boshqarish uchun muhim vositaga aylangan.

Shu tarzda, yozuv Mesopotamiyada birinchi navbatda amaliy maqsadlarda – xo‘jalik yuritish va boshqaruv ehtiyojlari uchun ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan u diniy, madaniy va adabiy ifoda vositasiga ham aylangan. Bu esa insoniyat tafakkurining beqiyos yuksalishiga olib keldi.

Piktograf yozuvning keyingi bosqichida belgilar soddalashib, ularning shakllari geometrik va stilizatsiyalashgan ko‘rinishga ega bo‘la boshladi. Bu soddalashuv va abstraktsiyalashuv natijasida mixxat yozuvi vujudga keldi. Mixxat yozuvi maxsus uchli qalamcha yordamida loy taxtachalar ustiga bosilgan. Qalamchaning uchli shakli natijasida belgilar uchburchak, mixsimon izlar ko‘rinishida chiqqan.[2]

Mixxat yozuvi dastlab uchburchak va mixga o‘xshash belgilardan iborat bo‘lgan. Bu yozuv turi birinchi bo‘lib qadimgi Sumerlar tomonidan yaratilgan. Olimlarning aytishicha, bu yozuv taxminan miloddan avvalgi 3200-yillarda paydo bo‘lgan. Avvaliga mix yozuvi juda ko‘p — 1500 dan ortiq belgidan iborat bo‘lgan. Ammo vaqt o‘tishi bilan bu belgilar soni kamaytirilib, taxminan 600–800 taga tushirilgan. Shu soddalashtirish orqali yozuvdan tezroq foydalanish imkoniyati paydo bo‘lgan. Bu esa yozuvni kundalik hayotda, boshqaruvda va iqtisodiy sohalarda ko‘proq ishlatishga sabab bo‘lgan.

Sumerlar yaratgan bu yozuv tizimi keyinchalik boshqa qadimgi xalqlar — Akkadlar, Bobil (ya’ni Vavilon) aholisi, Assuriyaliklar, shuningdek, Xet va Elam madaniyatlari tomonidan ham qabul qilingan. Bu yozuv ko‘p madaniyatlar uchun asosiy aloqa vositasiga aylangan.

Mixxat yozuvi turli yozuv turlarini birlashtirgan: ba’zi belgilar butun so‘zni bildirgan ,boshqalari esa faqat bo‘g‘in yoki tovushni ifodalagan .Bundan tashqari, ayrim belgilar ma’lum bir fikr yoki g‘oyani ramziy tarzda ko‘rsatgan . Shu sababli, bu yozuv juda murakkab bo‘lgan, lekin bir vaqtning o‘zida juda moslashuvchan ham edi. Yozuvchilar bu tizim yordamida juda turli ma’lumotlarni ifodalay olishgan.

Yozuvchilar, ya’ni o‘sha davrda “dub-sar” deb atalgan kishilar, yozishni oddiy odamlar kabi o‘zlari o‘rganishmagan. Ular maxsus maktablarda — edubba deb nomlanuvchi o‘quv yurtlarida ta’lim olishgan. Bu maktablarda ular loydan yasalgan kichik taxtachalarga yozish mashqlarini bajarishgan. Shuningdek, ular matematik amallarni, grammatik qoidalarni va diniy matnlarni ham o‘rganganlar. Yozuvni o‘rganish ancha murakkab bo‘lganligi sababli, uni faqat jamiyatning bilimli, o‘qimishli, va ko‘proq boshqaruv ishlari bilan shug‘ullanadigan qatlami egallagan.

Mesopotamiyada yozuvning paydo bo‘lishi nafaqat madaniy rivojlanishning boshlanishi, balki ijtimoiy tuzilmaning ham kuchayishiga olib keldi. Yozuv siyosiy boshqaruv, diniy marosimlar, iqtisodiy almashinuv va huquqiy nazorat vositasi

sifatida ishlatilgan. Ayniqsa, davlat boshqaruvida hujjatlarning yozma shaklda yuritilishi tartib, shaffoflik va nazorat imkoniyatlarini kuchaytirdi.

Huquqiy jihatdan esa yozuvning eng muhim namunalaridan biri — Xammurapi qonunlari hisoblanadi. Bu to‘plam 282 banddan iborat bo‘lib, jinoyat, mulk, nikoh, oilaviy hayot va boshqa huquqiy munosabatlarni tartibga solgan.[3]Har bir qonun bandi yozuvga muhrlanib, jamoat joylarida ochiq holda qo‘yilgan. Bu yozma qonunlar orqali huquqiy adolatning asoslari qadimda ham shakllangani ayon bo‘ladi.

Yozuv yordamida diniy matnlar va marosimlar yozib qoldirilgan. Yozuvning huquqiy ahamiyati ham katta. Xammurapi qonunlari, masalan, jinoyat, mulk, nikoh, oilaviy hayot va boshqa huquqiy masalalarni tartibga solgan. Har bir qonun jamoat joylarida qo‘yilib, barcha uchun ochiq bo‘lgan. Bu esa qadimgi davrlarda huquqiy adolatning asoslarini ko‘rsatadi.

Yozuv astronomiya, matematika va tibbiyot sohalarida ham muhim rol o‘ynagan. Loy taxtachalarda yulduzlar harakati, kalendarlar va kasalliklar haqida yozilgan risolalar bor. Bular qadimgi ilm-fan uchun muhim hisoblanadi.

Madaniyatda yozuv orqali og‘zaki an’analar yozma shaklga ko‘chirilgan, bu esa xalqning tarixini, qadriyatlarini va e’tiqodlarini saqlashga yordam bergan.

Mesopotamiya yozuvlari insoniyat tarixidagi ilk yozma madaniyatning paydo bo‘lishi va rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Yozuv orqali bilimlar, tajribalar va boshqaruv jarayonlari og‘zaki shakldan yozma shaklga o‘tkazildi. Bu esa madaniy merosni saqlash, huquqiy adolatni ta’minlash va iqtisodiy tizimlarni boshqarish uchun muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Yozuv — bu nafaqat axborot uzatish vositasi, balki tafakkur va jamiyat tuzilmasining aksidir. Mixxat yozuvi orqali qadimgi odamlarning dunyoqarashi, urf-odatlari va mehnat faoliyatini bilishimiz mumkin.

Bugungi kunda Mesopotamiya yozuvlarini o‘rganish orqali o‘tmish haqida ko‘proq bilib olish, hozirgi jamiyatlarni tahlil qilish va yozma merosning ahamiyatini tushunish mumkin. Yozuv insoniyatning eng muhim ixtirolaridan biri

bo‘lib, har doim madaniyat va ilm-fan taraqqiyotining asosiy poydevori bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nissen, Hans J. *The Early History of the Ancient Near East,*. University of Chicago Press, 1988.
2. Woods Christopher.*The Earliest Mesopotamian Writing.* In: *Visible Language: Inventions of Writing in the Ancient Middle East and Beyond*, edited by Christopher Woods, University of Chicago, Oriental Institute, 2010.
3. Roth, Martha T.*Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor.* Scholars Press, 1997.